

การอนุรักษ์และการจัดการปูชนียสถาน

พระเทพวชิรบัณฑิต, ศ. ดร.

อธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปูชนียสถานในอินเดีย

ธรรมเนียมประเพณีชาวพุทธและเจ้าลัทธิต่างๆ ในอินเดีย ทำให้เกิดปูชนียสถานอย่างแท้จริง เช่น การที่พระเจ้าปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายนิยมไปจำพรรษาอยู่ที่ภูเขาคันธมาถน์ ทำให้ภูเขานั้นกลายเป็นปูชนียสถาน การที่สมณพราหมณ์และพวกฤาษีไซโพรินิยมไปพำนักปฏิบัติธรรมที่ตำบลอูรุเวลาเสนานิคม ก็ทำให้ตำบลนั้นกลายเป็นปูชนียสถาน หรือการที่สมณพราหมณ์และพวกฤาษีไซโพรินิยมไปพำนักปฏิบัติธรรมที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ก็ทำให้ป่านั้นกลายเป็นปูชนียสถานขึ้นมา ตอนที่ไม่มีประเพณีนิยมทำสิ่งก่อสร้าง หรือพระพุทธรูปองค์ยังไม่อนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ใช้สิ่งก่อสร้างเป็นที่พำนัก ปูชนียสถานก็จะมีลักษณะอย่างนี้ คือ ไม่มีสิ่งปลูกสร้าง สถานที่ที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน ในยุคแรกๆ ก็เป็นปูชนียสถานที่ไม่มีสิ่งปลูกสร้างเช่นเดียวกัน สำนักของพวกเจ้าลัทธิต่างๆ ล้วนเป็นปูชนียสถานที่ไม่มีสิ่งปลูกสร้างทั้งสิ้น นี่เป็นลักษณะที่ ๑

ลักษณะที่ ๒ ปูชนียสถานที่ไม่มีสิ่งปลูกสร้าง เป็นสถูป เป็นวิหาร เป็นมณฑป หรือเป็นเครื่องหมายสัญลักษณ์อื่นๆ เห็นได้ชัดว่าเกิดจากธรรมเนียมของชาวพุทธเป็นส่วนใหญ่ สมัยที่ทรงพระชนม์อยู่ เมื่อเวลาที่มีพระเถระนิพพาน พระพุทธเจ้าจะตรัสบอกให้เฝ้าสรีระของพระเถระนั้นแล้วให้สร้างสถูปไว้ที่ทาง ๔ แพร่ง(ทางแยก) เอาไว้ให้คนกราบไหว้บูชา แม้กระทั่งตอนที่พระเถระนิพพาน พระพุทธองค์ก็ตรัสบอกพระอานนท์ให้ปฏิบัติต่อพระสรีระเหมือนกับของพระเจ้าจักรพรรดิ สร้างสถูปของพระองค์ไว้ในทางใหญ่ ๔ แพร่ง เหล่าชนผู้บูชาด้วยพวงมาลัยดอกไม้ของหอม หรือกราบไหว้ หรือทำจิตให้เลื่อมใสในพระสถูปนั้น ชื่อนั้นก็จักได้รับประโยชน์ ได้รับความสุขตลอดกาลนานพร้อมกันนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงบุคคล ๔ ประเภท ซึ่งเป็นผู้ควรแก่การสร้างสถูปไว้บูชา คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวกของพระพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อคน

เหล่านี้ตายลง เฝ้าสรีระแล้ว ควรต้องมีการสร้างสถูป(เจดีย์)ไว้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ พระสารีริกธาตุ พระอัฐิธาตุ พระสรีรางคาร พร้อมด้วยสิ่งของอื่นๆเอาไว้ให้นุชนได้กราบไหว้บูชาหรือเป็นที่อนุสรณ์ให้ระลึกถึงคุณความดี

ธรรมเนียมเข้าใจว่าเป็นที่นิยมมากในหมู่ชาวพุทธ เป็นที่เข้าใจและถือปฏิบัติกันไม่ใช่เฉพาะสมัยของพระลัทธิตถโคตมพุทธเจ้าเท่านั้น แม้ในสมัยของพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆ ก็นิยมทำเช่นเดียวกัน เห็นได้จากที่พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ เมื่อปรินิพพานและถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้ว จะมีการสร้างสถูปประจำพระองค์ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เป็นสถูปใหญ่บ้าง เล็กบ้างแล้วแต่บารมี เช่น พระเจดีย์ของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโกณฑัญญะสูง ๗ โยชน์ พระสถูปของพระพุทธเจ้าพระนามว่ามณฑลสูง ๓๐ โยชน์ ธรรมเนียมชาวพุทธแบบนี้มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ๒ ประการ คือ

๑. เพื่อเป็นที่กราบไหว้บูชาระลึกถึงคุณความดี
๒. เพื่อเป็นเครื่องยืนยันถึงความมีอยู่และยังเจริญรุ่งเรืองของพระศาสนายุคของพระพุทธเจ้าองค์นั้นๆ

ยิ่งเมื่อมีประเพณีนิยมในหมู่ชาวพุทธที่เป็นคฤหัสถ์ ในการสร้างวัดถวายพระสงฆ์ ปุชนิยมสถานที่ที่มีสิ่งปลูกสร้างก็ยิ่งแพร่หลายมากขึ้น เพราะดูเหมือนจะมีเกณฑ์กำหนดคล้ายๆว่า ในแต่ละวันควรมีกุฎที่พักสงฆ์ มีวิหาร มีสถูปเจดีย์ มีมณฑป หรือบางวัดก็จะมีปราสาท ไม่ใช่เฉพาะในบริเวณวัดเท่านั้นที่นิยมทำสิ่งปลูกสร้าง แม้สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า พระพุทธสาวก-สาวิกา ชาวพุทธก็นิยมทำสิ่งปลูกสร้างเอาไว้เป็นปูชนียสถาน เป็นที่กราบไหว้บูชา สืบทอดกันเรื่อยมา สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์เมื่อทรงอุปถัมภ์การทำสังคายนาครั้งที่ ๓ เสร็จเรียบร้อยแล้ว ได้เสด็จจาริกแสวงบุญตามสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าบ้าง พระสาวกบ้าง พร้อมกันนั้นพระองค์ก็รับสั่งให้สร้างวิหาร สถูป และเสาศิลาอย่างละ ๘๔,๐๐๐ ประดิษฐานไว้ทั่วชมพูทวีป ซึ่งล้วนเป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ยุคต่อมามีการสร้างนาลันทามหาวิหาร นาคราชุนโกณฑะ ถ้ำอชันดา ถ้ำดัมบูลล่าในศรีลังกา บามิยัน ถ้ำตุนฮวง เป็นต้น

ปูชนียสถานในประเทศไทย

๑. ปูชนียสถานทางพระพุทธศาสนา

ธรรมเนียมการสร้างปูชนียสถานทางศาสนาเป็นที่นิยมและรุ่งเรืองอย่างมากในอินเดีย และแพร่หลายออกไปสู่นานาประเทศเรื่อยมา ไทยรับธรรมเนียมนี้มาจากอินเดียบ้าง จากศรีลังกาบ้าง จากประเทศเพื่อนบ้านอื่นๆ บ้าง

ในครั้งโบราณ ปูชนียสถานหลักคือวัด ในแต่ละวัดมีองค์ประกอบ ถ้ามีครบถ้วนบริบูรณ์ก็จะมีกุฏิสงฆ์ โบสถ์ วิหาร สถูปเจดีย์(พระธาตุ, พระบรมธาตุ) มณฑป หอไตร หอระฆัง ศาลาบำเพ็ญบุญ หรือบางวัดอาจมีไม่ครบถ้วนทั้งหมดแล้วแต่กรณี นี่คือปูชนียสถานที่เป็นวัดและสิ่งปลูกสร้างภายในวัด ยังมีปูชนียสถานทางพระพุทธศาสนาที่ไม่ได้อยู่ในวัด เช่น ถ้าที่มีพระสงฆ์มาพำนักปฏิบัติธรรม ภูเขาที่มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ สถานที่ปฏิบัติธรรมต่างๆ

ธรรมเนียมไทยแต่ครั้งโบราณ เมื่อคราวบ้านเมืองสงบ คนดีมีฐานะนิยมสร้างวัด สร้างวิหาร สร้างสถูปเจดีย์แล้วบรรจุพระพุทธรูปองค์เล็กๆ หรือพระบรมสารีริกธาตุไว้ภายใน เพื่อสะสมบุญกุศลบ้าง เพื่อสรวรรคินพพานบ้างแล้วแต่จะปรารถนา กัน ทำยที่สุดเพื่อเป็นที่บูชาสักการะ ในสมัยอยุธยา ประเพณีนี้นิยมกันมากถึงขนาดว่า พวกพ่อค้าจากต่างบ้านต่างเมืองเห็นปรากฏการณ์นี้เป็นประจำแล้วเกิดความเลื่อมใสศรัทธา ขอมีส่วนร่วมในการสร้างวัด สถูปเจดีย์ และบรรจุพระพุทธรูป เพื่อมีส่วนในบุญกุศล ประเพณีนิยมอย่างนี้ในครั้งโบราณ ทำให้มีปูชนียสถานทางพระพุทธศาสนาจำนวนมากเป็นมรดกตกทอดมาถึงปัจจุบัน อยู่ในสภาพดีบ้าง เป็นซากปรักหักพังบ้าง เรามีอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย มีเมืองเก่าอยุธยา มรดกโลก มีสถูปเจดีย์ พระปรางค์ พระธาตุ พระบรมธาตุ มีปราสาทหินปรากฏให้เห็นทั่วประเทศ

ในปัจจุบัน ธรรมเนียมการสร้างปูชนียสถานยังคงเป็นที่นิยมในหมู่ชาวพุทธไทยอย่างไม่เสื่อมคลาย มีวัดประมาณ ๓๐,๐๐๐ กว่าที่ ยังคงดำรงอยู่ เมื่อมีโอกาสเหมาะ ชาวพุทธก็พร้อมที่จะสร้างวัดขึ้นมาใหม่เพิ่มเติมอยู่อย่างต่อเนื่อง มีทุนทรัพย์เพียงพอที่จะสร้างโบสถ์ วิหาร เจดีย์ หรือสิ่งปลูกสร้างปูชนียสถานอื่นๆ ขึ้นมาตลอดเวลา และไม่มีข้อกำหนดว่า “เท่านี้พอแล้ว เท่านั้นพอแล้ว” เช่น ที่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ปัจจุบันกำลังสร้างเจดีย์มหารัชมงคล เป็นเจดีย์ขนาดใหญ่ใช้ทุนทรัพย์ประมาณ ๓๐๐ ล้านบาท

เหล่านี้คือปูชนียสถานทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยแต่ครั้งโบราณ สืบทอดมาถึงปัจจุบัน และจะดำเนินต่อไปอย่างนี้ในอนาคตชั่วกัลปาวสาน

๒. ปูชนียสถานทางศาสนาอื่น ๆ

นอกจากปูชนียสถานทางพระพุทธศาสนาแล้ว ประเทศไทยยังมีโบสถ์คริสต์ โบสถ์พราหมณ์ วิหารของลัทธิ และมัสยิดของศาสนาอิสลาม ซึ่งปรากฏเป็นที่ประจักษ์อยู่แล้ว ไม่ต้องให้รายละเอียดมาก

ความจำเป็นที่ต้องมีการอนุรักษ์และจัดการปูชนียสถาน

๑. ภาวะคุกคามต่อปูชนียสถานในปัจจุบัน

ภาวะคุกคามต่อปูชนียสถานมีหลายประการ เช่น การที่ประชาชนทั่วไปหรือแม้กระทั่งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมองไม่เห็นคุณค่า จึงปล่อยให้ละเลยไม่เอาใจใส่ ไม่ช่วยกันดูแลรักษา ถูกลักถูกหยิบฉวยไปเป็นสมบัติส่วนตัวหรือนำไปขายให้พ่อค้าคนไทยหรือชาวต่างชาติ

เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบหรือบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องขาดหลักวิชาการดูแลรักษา การบูรณะซ่อมแซม ไม่รู้หลักวิชาการอนุรักษ์และจัดการอย่างเหมาะสม แม้มีเจตนาดีแต่ก็ทำให้เกิดผลร้ายต่อปูชนียสถาน ทำให้ลักษณะทางสถาปัตยกรรมสูญหายไป

ทัศนคติหรือวิธีคิดที่ผิดก็เป็นภาวะคุกคามต่อปูชนียสถาน เช่น การคิดว่าปูชนียสถานเป็นวัตถุชนิดที่มีการสร้างขึ้นตามยุคตามสมัย เมื่อสร้างขึ้นมาแล้ว ตั้งอยู่สักระยะหนึ่งแล้วย้อมดับไปสูญหายไปเป็นธรรมดา คนรุ่นหลังก็จะสร้างปูชนียสถานขึ้นมาใหม่ทดแทนเรื่อยไปอย่างนี้ จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องรักษาไว้ก็ได้ หรือปูชนียสถานที่ไม่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ไม่จำเป็นต้องรักษาไว้ก็ได้

การสร้างสิ่งใหม่แทรกปะปนอยู่ในปูชนียสถาน มีหลายลักษณะ เช่น

- การสร้างปูชนียสถานใหม่แทรกปะปนอยู่ในปูชนียสถานเก่า
- การสร้างปูชนียสถานที่ไม่เข้าชุดกันแทรกปะปนกัน เช่น สร้างปูชนียสถานของพราหมณ์ปะปนในปูชนียสถานของพุทธ สร้างปูชนียสถานของคริสต์ปะปนอยู่ในปูชนียสถานของพุทธ ซึ่งไม่ใช่เป็นการผสมผสานศิลปะหรือสถาปัตยกรรม

- การสร้างสิ่งที่ไม่มีความเป็นปฐุนีสถานแทรกปะปนอยู่ในปฐุนีสถานเก่าแก่หรือใหม่
- การสร้างปฐุนีสถานใหม่โดยไม่ใช้สกุลงานช่างที่สืบทอดกันมาแต่ครั้งโบราณ เป็นการ
ใช้หลักวิชาการยุคใหม่ล้วนๆ

เหล่านี้ถือเป็นภาวะคุกคามต่อปฐุนีสถานไม่ว่าเก่าหรือใหม่ เพราะปฐุนีสถานเป็นเรื่องเฉพาะเวลา เฉพาะถิ่น เฉพาะบุคคล จะเอามาปะปนกันโดยขาดการใคร่ครวญอย่างถ่วงถ่วง อาจเกิดความไม่เหมาะสมได้

การไม่มีกฎระเบียบที่รัดกุมหรือมีกฎระเบียบแล้วแต่ไม่ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในการห้ามไม่ให้กระทำการใดๆ อันจะเป็นการคุกคามต่อปฐุนีสถาน

๒. การทำให้สังคมปัจจุบันได้ประโยชน์จากปฐุนีสถานในทุกมิติ

ประโยชน์จากปฐุนีสถานมีทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านจริยธรรม ด้านสังคม ด้านสุนทรียะ หรือแม้กระทั่งด้านเศรษฐกิจ ถ้ามองว่า สังคมแห่งมนุษยชาติปัจจุบันได้รับประโยชน์อะไรจากปฐุนีสถานที่เป็นสมบัติของชาติติดน ? เวลาเรามองปฐุนีสถาน เราเห็นอะไรซุกซ่อนอยู่ในนั้นหรือไม่ ? มีอะไรแฝงอยู่ในความเป็นปฐุนีสถานต่างๆ ? ประการแรก สิ่งที่แฝงอยู่ในปฐุนีสถาน ได้แก่

(๑) **ศรัทธา:** แรงแศรัทธาของบรรพบุรุษที่บันดาลปฐุนีสถานหลายอย่างอันเป็นสิ่งมหัศจรรย์ขึ้นในโลกนี้ เรามองสถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เราเห็นหรือไม่ว่าแรงศรัทธาที่สืบทอดต่อกันเรื่อยมาอย่างไร ยุคแล้วยุคเล่า แต่ละปีมีผู้คนหลังไหลไปกราบไหว้บูชา เรามองนาถันทามหาวิหาร เรามองถ้ำอชันตาในอินเดีย เรามองถ้ำตุนฮวงบนเส้นทางสายไหม เรามองบามิยันในอาฟกานิสถาน เรามองถ้ำดัมบุลล่าในศรีลังกา เราเห็นแรงศรัทธาอย่างไร ?

กรณีถ้ำอชันตา ถ้ำดัมบุลล่า ถ้ำตุนฮวงมีลักษณะการสร้างคล้ายคลึงกัน คือ เจาะเข้าไปในภูเขา แกะสลักหินทำเป็นเจดีย์ พระพุทธรูป มณฑป หรือรูปต่างๆ เมื่อเห็นอย่างนี้แล้ว มีคำถามที่ตอบยากอย่างน้อย ๔ ประการ คือ

- ใช้เครื่องมือทันสมัยขนาดนี้มาจากไหนในยุคนี้ ?
- ใช้กำลังคนเท่าไร ?
- ใช้กำลังทรัพย์มหาศาลขนาดไหน ?

-ใช้เวลาในการสร้างนานเท่าไร ?

(๒) **ความเพียร:** สิ่งมหัศจรรย์เหล่านี้ไม่ใช่จะใช้เวลาสร้างเพียงชั่ว ๑ ปีหรือ ๒ ปี แต่ใช้เวลาสร้างหลายชั่วอายุคน ต้องใช้ความเพียรอย่างต่อเนื่อง

(๓) **ปัญญา หรือภูมิปัญญา:** คนที่สร้างสิ่งมหัศจรรย์เหล่านี้ขึ้นมา ได้เล่าเรียนวิชาช่างมาจากสำนักไหน ? เมื่อไร ? เรียนมาจากตักสิลาหรือไม่ ? วัฒนธรรมฮาร์ปโป-โมเฮนโจดาโร สืบทอดมาถึงยุคสมัยที่สร้างสิ่งมหัศจรรย์เหล่านี้ได้อย่างไร ? ศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการที่นิยมเล่าเรียนกันในสมัยอินเดียโบราณมีความละเอียดลึกซึ้งมากเพียงไร ? เราได้เห็นกันแล้ว สิ่งมหัศจรรย์เหล่านี้เป็นสมบัติของชาติใด ย่อมสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของคนชาตินั้น เป็นเครื่องยืนยันว่า หลักปรัชญาของคนชาตินั้นๆ แข็งแกร่งเพียงใด

(๔) **ความสามัคคี:** ในการสร้างสิ่งมหัศจรรย์เหล่านี้ นอกจากต้องใช้กำลังคนจำนวนมากแล้ว ความสามัคคีของคนที่มาช่วยกันเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างมาก

(๕) **สุนทรียะ:** เมื่อบ้านเมืองเป็นปึกแผ่นเจริญรุ่งเรือง ความงดงามภายในจิตใจคน ก็มีโอกาสแสดงตัวออกมา ในรูปของสถาปัตยกรรมบ้าง ประติมากรรมบ้าง จิตรกรรมบ้าง วรรณกรรมบ้างแล้วแต่กาลและเทศะ ความวิจิตรพิสดารของจิตได้แสดงตัวออกมา

คุณธรรมและจริยธรรมเหล่านี้คือสิ่งที่แฝงอยู่และสะท้อนอยู่ในปุชนียสถาน การอนุรักษ์ และการจัดการจะเป็นวิธีการที่ทำให้สังคมได้ยังรู้และยกขึ้นเป็นคติธรรมสอนอนุชนให้ได้ซึมซับ และถือปฏิบัติตาม เป็นประโยชน์จากปุชนียสถานด้านจริยธรรม สังคม และสุนทรียะที่จะเกิดมีขึ้น แก่สังคมประเทศชาติประการแรก

ประการต่อมาเป็นประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ การค้าขายสิ่งของต่างๆ นั้น เป็นการทำลายทรัพยากรบนโลกไม่โดยตรงก็โดยอ้อม การผลิตอะไรสักอย่างหนึ่งขึ้นมา หมายถึงการทำลายอะไรสักอย่างหนึ่งในขณะเดียวกัน เราได้ตีกลับมาหนึ่งหลัง หมายถึงการทำลายภูเขา ต้นไม้ แม่น้ำลำธาร และทรัพยากรอื่นๆ ไปจำนวนหนึ่ง ใช่หรือไม่ ?

แต่การขายวัฒนธรรมทางปุชนียสถาน ขายเท่าไรไม่มีวันหมด ยิ่งขายยิ่งเกิดมูลค่าเพิ่มอย่างต่อเนื่อง ไม่ต้องไปทำลายอะไร คนที่มาซื้อก็ถือเอาติดตัวไปไม่ได้ ได้แต่มาดูมาชม ถ่ายภาพ หรืออย่างมากที่สุดก็เพียงซื้อหนังสือไปศึกษาเพิ่มเติม เพราะฉะนั้น ปุชนียสถานที่ทรงคุณค่าเหล่านี้อยู่ที่ไหน ควรอำนวยความสะดวกแก่คนในที่นั้น อยู่ในประเทศไหน ควรอำนวยความสะดวกแก่คนในประเทศนั้น รวมทั้งมวลมนุษยชาติด้วย

๓. การทำให้ปุษนียสถานคงอยู่ในรูปแบบเดิมคู่โลกตลอดไป

มีปุษนียสถานจำนวนมหาศาลเพียงใดที่สูญหายไปจากการรับรู้และความทรงจำของคนในปัจจุบัน ได้ฟื้นฟูฟื้นฟูนี้ มีปุษนียสถานจำนวนมหาศาลชุกซ่อนอยู่ หรือมีปุษนียสถานจำนวนมากเพียงใดที่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ต่อเติมจนผิดรูปผิดร่าง ไม่เหลือร่องรอยเดิมอยู่เลย ข้อนี้เกิดจากขาดการอนุรักษ์และการจัดการที่เหมาะสม

แนวทางในการอนุรักษ์และจัดการ

๑. การทำให้เห็นคุณค่า โดยให้การศึกษาทางประวัติศาสตร์ทุกมิติ การประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนรู้ถึงความสำคัญและความสำคัญผ่านสื่อทุกรูปแบบ

๒. ให้การศึกษาหลักวิชาการอนุรักษ์และการจัดการปุษนียสถานแก่คนที่มีหน้าที่รับผิดชอบ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกระดับ

สมัยพุทธกาล มีพระภิกษุที่รับผิดชอบด้านงานก่อสร้างทุกชนิด เรียกว่า “พระนวกัมมาธิฐฐายี” เป็นชื่อตำแหน่ง ไม่ใช่ชื่อคน แปลว่าผู้ดำรงตำแหน่งด้านการก่อสร้าง เมื่อจะใช้สอยสิ่งก่อสร้าง ก็มีพระภิกษุที่รับผิดชอบด้านนี้เป็นการเฉพาะ เรียกว่า “พระเสนาสนบัญญัติ” แปลว่า พระผู้ทำหน้าที่จัดแจงที่อยู่อาศัย และ “พระเสนาสนคาหาปกะ” แปลว่า พระผู้ทำหน้าที่แจกจ่ายที่อยู่อาศัย

๓. การไม่มุ่งประโยชน์ทางธุรกิจมากเกินไป

๔. มีกฎระเบียบและถือปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัดในการที่จะอนุรักษ์และจัดการปุษนียสถาน

๕. การทำงานประสานกันระหว่างเจ้าหน้าที่บ้านเมือง บุคลากรทางศาสนา และประชาชนในท้องถิ่นที่มีปุษนียสถานตั้งอยู่

ความน่า

พุทธปุษนียสถานเช่นสถูปเจดีย์เกิดจากประเพณีชาวพุทธ เมื่อเฝ้าร่างคนตายซึ่งเป็นบุคคลสำคัญและเป็นปุษนียบุคคล ประเพณีชาวพุทธนิยมทำสถูปเจดีย์ขึ้นเป็นที่บรรจุไว้ เพื่อเป็นที่สักการบูชา เป็นที่ระลึก เช่น กรณีถวายพระเพลิงพระสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิ สร้างพระสถูป

ของพระเจ้าจักรพรรดิไว้ในทางใหญ่ ๔ แพร่ง พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์เกี่ยวกับแนวปฏิบัติ ต่อสรีระของพระองค์เมื่อปรินิพพานแล้วว่า ฟังปฏิบัติในพระพุทธสรีระเหมือนอย่างพระเจ้าจักรพรรดิ ฟังสร้างพระสถูปของพระตถาคตไว้ในทางใหญ่ ๔ แพร่ง เหล่าชนผู้บูชาด้วยพวงมาลัย ดอกไม้ของหอม หรือกราบไหว้ หรือทำจิตให้เลื่อมใสในพระสถูปนั้น ชื่อนั้นก็จักได้รับประโยชน์ ได้รับความสุขตลอดกาลนาน พร้อมกันนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงบุคคล ๔ ประเภท ซึ่งเป็นผู้ควรแก่ การสร้างสถูปไว้บูชา คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวกของพระพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิ

ข้อมูลเหล่านี้ เป็นเครื่องยืนยันว่า สถูปหรือเจดีย์ในพระพุทธศาสนา เป็นพุทธ ประสงค์โดยตรง และพอกกล่าวได้ว่า ประเพณีนิยมในการสร้างพระสถูปเจดีย์นั้น มีเฉพาะใน พระพุทธศาสนาเท่านั้น และนิยมสร้างกันมาตั้งแต่สมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ แม้แต่ คราวที่พระสารีบุตรผู้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวานิพพาน หลังจากทำมานปกติสรีระแล้ว พระพุทธเจ้าก็ยังสั่งให้พระจุนทะและคณะสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุสารีริกธาตุไว้ที่ประตูพระเชตะวัน เมืองสาวัตถี และส่วนหนึ่งให้สร้างสถูปเจดีย์บรรจุไว้ที่หน้าลานทำบ้านเกิด

ความจริง ประเพณีนิยมในการสร้างสถูปหรือเจดีย์นี้มีมาก่อนพุทธกาล สมเด็จพระเจ้าบรม วงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวไว้ในเรื่อง “ตำนานพุทธเจดีย์” ตอนหนึ่ง “พระสถูปนั้น เดิมสร้างสำหรับบรรจุพระบรมธาตุ ตามแบบแผนอันมีประเพณีในมัชฌิมประเทศตั้งแต่ก่อน พุทธกาล” เข้าใจว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประเภทหนึ่งในหลายประเภทที่คนอินเดียโบราณนิยมสร้าง โดยเฉพาะกลุ่มคนที่อยู่ในเชื้อชาติเดียวกันกับพระพุทธเจ้า ที่แยกตัวออกมาเรียกตัวเองว่า “ศากยะ” และสร้างวัฒนธรรมประเพณีแบบใหม่ขึ้นมาถือปฏิบัติในกลุ่มของตนเอง เมื่อญาติ เสียชีวิตก็นิยมเผาศพและเก็บกระดูกไว้บูชา โดยสร้างที่เก็บ ซึ่งถ้ามีขนาดใหญ่โตก็เรียกว่าสถูป

ในสมัยของพระพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ ชาวพุทธก็สร้างสถูปหรือเจดีย์เป็นที่ประดิษฐานพระบรม สารีริกธาตุของพระองค์ เพื่อเป็นที่บูชาสักการะทั้งสิ้น พระสถูปหรือเจดีย์ของพระพุทธเจ้าแต่ ละพระองค์มีขนาดแตกต่างกันไป ในคัมภีร์พุทธวงศ์ มีข้อความระบุไว้ชัดเจนหลายตอน เช่น

พระชินศาสดาพระนามว่า ที่ปังกร เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ณ นันทาราม พระสถูป อันประเสริฐของพระชินเจ้าพระองค์นั้น สูง ๓๖ โยชน์ ณ นันทารามนั้น พระสถูปบรรจุบาตร จีวร บริหาร และเครื่องบริโภคนของพระองค์ผู้ศาสดา ที่โคนต้นโพธิ์ในกาลนั้น สูง ๓ โยชน์

พระพุทธเจ้าพระนามว่า โภณฑัญญะ ผู้ทรงพระสิริ เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ นันทาราม พระเจดีย์ของพระองค์สูง ๗ โยชน์ ณ นันทารามนั้นแล

พระพุทธเจ้าพระนามว่ามงคล เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ พระราชอุทยานชื่อเวสสระ พระสถูปของพระชินเจ้านั้นสูง ๓๐ โยชน์ ณ พระราชอุทยานชื่อเวสสระนั้นแล

พระพุทธเจ้าพระนามว่าสุমনะ ผู้ทรงพระยศ เสด็จดับขันธปรินิพพานที่อังคาราม พระสถูปของพระชินเจ้านั้น สูง ๔ โยชน์ ที่อังคารามนั้นแล

พระเวตพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอัฐิธาตุแตกกระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน แฉ่ไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ

พระโคตมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอัฐิธาตุของพระองค์กระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน แฉ่ไปประดิษฐานอยู่ในนานาอารยประเทศ พระพุทธเจ้าพระองค์ใดที่พระอัฐิธาตุกระจัดกระจายไม่รวมเป็นแห่งเดียวกัน พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นนับว่ามีพระบารมีแผ่กว้างใหญ่ไพศาล อนุเคราะห์แก่ชาวโลกได้ทั่วถึงมาก กล่าวเฉพาะโคตมพุทธเจ้า เมื่อพระมหากัสสปเถระรวมพระอัฐิธาตุ(พระบรมสารีริกธาตุ)มาไว้ที่เดียวกัน คือที่กรุงราชคฤห์ ครั้นถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์รับสั่งให้สร้างพระสถูป(เจดีย์) ๘๔,๐๐๐ องค์ประดิษฐานทั่วชมพูทวีป(อินเดีย) แล้วบรรจุพระอัฐิธาตุของพระโคตมพุทธเจ้า ประชาชนทั่วชมพูทวีปก็ได้บูชาสักการะ และได้บุญทั่วถึงกัน

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธศาสนามี ๔ ประการ ความสำคัญอยู่ที่ เป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธองค์ ก็จะมีข้อความในคัมภีร์กล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธเจ้าที่ปรินิพพานไปแล้ว ๔ อย่าง คือ

๑. ธาตุเจดีย์ คือ พระบรมสารีริกธาตุ
๒. บริโภคเจดีย์ คือ สังฆเวชนียสถาน ๔ ตำบล
๓. ธรรมเจดีย์ คือ จารึกข้อพระธรรม
๔. อุเทสิกเจดีย์ คือ พระพุทธรูป ธรรมจักร รอยพระพุทธบาท พระแท่นวัชรอาสน์ หรือสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า

โดยเฉพาะธาตุเจดีย์นั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะชาวพุทธเชื่อว่า การหายไปของพระธาตุหรือพระบรมสารีริกธาตุเป็นเครื่องแสดงถึงความเสื่อมของศาสนาอย่างหนึ่ง เรียกว่า “ธาตุอันตรธาน” จึงนิยมสร้างสถูปเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือพระสารีริกธาตุมาก เช่นกรณี

ของพระมหากัสสปะและพระเจ้าอชาตศัตรูรวมพระบรมสารีริกธาตุ ความเดิมมีอยู่ว่า เมื่อกษัตริย์/เจ้าผู้ครองนครได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐานในเจดีย์ ณ เมืองของตนแล้ว พระมหากัสสปะเห็นว่าในอนาคต คนจะไม่เอาใจใส่บูชาสักการะ เป็นเหตุให้พระบรมสารีริกธาตุหายไป ไม่ปรากฏให้คนเห็น (คงไม่ได้หมายถึงว่าจะเกิดอันตรายแก่พระบรมสารีริกธาตุตามที่หมายความกัน) และจะทำให้ชาวโลกไม่ได้รับประโยชน์เกื้อกูล

พระมหากัสสปะได้ถวายคำแนะนำแด่พระเจ้าอชาตศัตรูให้ประกอบพิธี “ธาตุนิทาน” คือ การฝังพระธาตุ ตำนานบอกว่า ใน พ.ศ. ๘ พระมหากัสสปะใช้อิทธิฤทธิ์อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากเมืองต่าง ๆ (ยกเว้นจากเมืองรามคาม)มายังเมืองกรุงราชคฤห์ โดยที่กษัตริย์/เจ้าผู้ครองนครไม่ทราบ

พระเจ้าอชาตศัตรูทรงมีพระบัญชาให้ขุดหลุมลึก ๘๐ ศอก ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้(ทิศอาคเนย์)ของกรุงราชคฤห์ เอาแผ่นโลหะปูข้างล่าง สร้างเรือนขนาดเล็กด้วยทองแดง บรรจุพระบรมสารีริกธาตุลงในกล่องไม้จันทร์เหลืองซ้อนกัน ๘ ชั้นแล้วบรรจุลงในสถูปไม้จันทร์เหลืองซ้อนกัน ๘ ชั้น แล้วบรรจุลงในกล่องงา ๘ ชั้น บรรจุซ้อนลงในสถูปงา ๘ ชั้น บรรจุลงในกล่องแก้ว ๘ ชั้น บรรจุซ้อนลงในสถูปแก้ว ๘ ชั้น บรรจุลงในกล่องทองคำ ๘ ชั้น บรรจุซ้อนลงในสถูปทองคำ ๘ ชั้น บรรจุลงในกล่องเงิน ๘ ชั้น บรรจุซ้อนลงในสถูปเงิน ๘ ชั้น บรรจุลงในกล่องแก้วมณี ๘ ชั้น บรรจุซ้อนลงในสถูปแก้วมณี ๘ ชั้น บรรจุลงในกล่องแก้วแดง ๘ ชั้น บรรจุซ้อนลงในสถูปแก้วแดง ๘ ชั้น บรรจุลงในกล่องแก้วลาย ๘ ชั้น บรรจุซ้อนลงในสถูปแก้วลาย ๘ ชั้น บรรจุลงในกล่องแก้วผลึก ๘ ชั้น บรรจุซ้อนลงในสถูปแก้วผลึก ๘ ชั้น สถูปแก้วผลึกนี้จะเป็นสถูปชั้นนอก¹ มีการจารึกข้อความไว้ว่า “ในข้างหน้าโน้น เมื่อใด ปิยทาสกุมารได้เสวยราชย์ เป็นพระเจ้าอโศกธรรมราชา เมื่อนั้น พระองค์จักกระทำพระบรมธาตุเหล่านี้ให้แพร่หลาย”²

เมื่อทรงอุปถัมภ์การทำสังคายนาครั้งที่ ๓ สำเร็จลุล่วงเรียบร้อยแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราช โดยการถวายคำแนะนำของพระโมคคัลลีสบุตรติสสเถระ ได้ทำภารกิจสำคัญ ๒ ประการ คือการส่งสมณทูตออกไปประกาศพระพุทธศาสนายังดินแดนต่างๆ และการออกสำรวจกราบไหว้พุทธสถาน

¹ รวมวัสดุที่ใช้ทำกล่องและสถูป ดังนี้ (๑) ไม้จันทร์เหลือง (๒) งา (๓) แก้ว (๔) ทองคำ (๕) เงิน (๖) แก้วมณี (๗) แก้วแดง (๘) แก้วลาย (๙) แก้วผลึก

² ผู้ประสงค์รายละเอียด โปรดอ่านในกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, พระบรมสารีริกธาตุ, หน้า ๔๔-๔๕.

สำคัญทั่วชมพูทวีป พร้อมกับมีการสร้างสถูป วิหาร และเสาศิลาฐานไว้ ๘๔,๐๐๐ ตำบล ข้อนี้ทำให้เกิดพุทธปฐมนิยวัตตุดขึ้นทั่วอินเดียในสมัยนั้น และประเพณีการสร้างพุทธปฐมนิยสถานก็เจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่งอีกหลายปีต่อมา เห็นได้จากหลักฐานเชิงประจักษ์ เช่น นาการชุนโกณฑะ สถูปสาณูจี ถ้ำอชันดา นาลันทามหาวิหาร พุทธสถานที่บามิยัน ถ้ำตุนฮวง ถ้ำดัมบูล่าในศรีลังกา

วัตถุประสงค์การสร้างปฐมนิยสถาน

คูกรณีการสร้างวัดบุพพารามของนางวิสาขา พร้อมกับขายเครื่องประดับชื่อ “มหาลดาปสาธน์” เอาเงินไปซื้อที่ดินถวายวัด แต่ไม่มีใครรู้ราคา นางวิสาขาจึงต้องซื้อเองในราคา ๙ โกฏิกับ ๑ แสน (๙๐ ล้าน ๑ แสน) นำเงินที่ได้ไปซื้อที่ดินถวายพระภิกษุสงฆ์ แล้วสร้างปราสาท (โลหปราสาท) ๒ ชั้น มีห้อง ๑,๐๐๐ ห้อง จัดหาปัจจัยสี่ถวายภิกษุสงฆ์ รวมแล้ว นางวิสาขาบริจาคทรัพย์ทั้งสิ้น ๒๗ โกฏิ (๒๗๐ ล้าน) ไว้ในพระพุทธศาสนา คือ บริจาคซื้อที่ดิน ๙ โกฏิ บริจาคสร้างวิหาร ๙ โกฏิ บริจาคจัดงานฉลองวิหาร ๙ โกฏิ การดำเนินงานก่อสร้างวิหาร ใช้เวลา ๙ เดือนจึงเสร็จสมบูรณ์ โดยมีพระมหาโมคคัลลานะเป็นผู้อำนวยการสร้าง

ในวันฉลองวัด นางวิสาขารู้สึกปลื้มปิติอย่างยิ่ง ตำนานบอกว่า นางจัดงานฉลองวัดเป็นเวลา ๔ เดือน ในวัดสุดท้ายในตอนบ่าย เดินรอบปราสาทพร้อมด้วยบุตรธิดา หลาน และเหลน กล่าวอุทานด้วยเสียงไพเราะว่า

เราคิดอยู่เสมอว่า ‘เรื่องจะได้ถวายปราสาทใหม่ ฌาปด้วยปูนขาวและดิน เมื่อไรจะได้ถวายเตียง ตั่ง ฟูก และหมอน เมื่อไรจะได้ถวายสลากภัตผสมด้วยเนื้อสะอาด เมื่อไรจะได้ถวายผ้ากาสี ผ้าเปลือกไม้ และผ้าฝ้าย เมื่อไรจะได้ถวายเนยใส เนยข้น น้ำผึ้ง น้ำมัน และน้ำอ้อย’ บัดนี้ ความคิดของเราบรรลุความสำเร็จสมบูรณ์แล้ว

ภิกษุสงฆ์ในวัดบุพพาราม ได้ยินเสียงของนางวิสาขากล่าวอุทานอย่างนี้ บางรูปคิดว่า “วิสาขาคงไม่สบายวิกลจริตเสียแล้วกรรมังถึงมาเดินละเมอรอบปราสาทอย่างนี้” พระพุทธเจ้าตรัสบอกภิกษุสงฆ์ว่า “นางวิสาขาไม่ได้ป่วย ไม่ได้วิกลจริต แต่กล่าวอุทานด้วยความยินดีปรีดาที่ความปรารถนาบรรลุความสำเร็จ”

ตั้งแต่พรรษาที่ ๒๑-๔๔ พระพุทธเจ้า วันที่ทรงรับอาหารในเรือนของนางวิสาขา จะเสด็จออกทางประตูด้านทิศใต้ ไปประทับอยู่ในพระเชตวันของอนาถบิณฑิกเศรษฐี วันที่ทรงรับอาหารในเรือนของอนาถบิณฑิกเศรษฐี จะเสด็จออกทางประตูด้านตะวันออก ไปประทับอยู่ในบุพพาราม

ทรงปฏิบัติอย่างนี้เป็นประจำ ตำนานบอกว่า “ประทับที่พระเชตะวัน ๑๙ พรรษา ประทับที่บุพพาราม ๖ พรรษา”

สมัยพุทธกาล การก่อสร้างปูชนียสถาน ต้องมีพระเป็นเจ้าหน้าที่ดูแลเรื่องนี้โดยเฉพาะ เรียกผู้ชำนาญการในด้านก่อสร้างว่า “นวกัมมาธิฐฐายี” เรียกงานก่อสร้างว่า “นวกกรรม”

เมื่อจะใช้สอยปูชนียสถานที่ก่อสร้างเสร็จแล้ว ต้องมีพระเจ้าหน้าที่ดูแลการใช้สอยโดยเฉพาะ เรียกว่า “พระเสนาสนบัญญัติปากะ” “พระเสนาสนคาหาปากะ”

ความสรุป

ปูชนียสถานคือสัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่และความดั่งาม

เจดีย์เป็นสัญลักษณ์ด้านศาสนาในสังคมไทย นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คนโบราณเมื่อว่างจากภารกิจงานก็จะพากันสร้างวัด สร้างเจดีย์ ด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กันออกไป แต่โดยสรุปแล้วล้วนเป็นวัตถุประสงค์เชิงศาสนาทั้งหมด บางกรณีจิตใจของคนในชุมชนแตกสลายไร้ความสามัคคี ไม่รู้จะเอาอะไรเป็นศูนย์รวมจิตใจ ก็สร้างเจดีย์ขึ้นมาเป็นศูนย์รวมจิตใจ บางกรณีชุมชนไม่มีแดนศักดิ์สิทธิ์เป็นที่บูชาสักการะ เพราะอยู่ไกลวัด หรือในวัดมีแต่พระภิกษุสามเณร ซึ่งก็เป็นที่เคารพสักการะได้ในฐานะเป็นปูชนียบุคคล คือเป็นบุคคลมีชีวิตจิตใจเหมือนกัน ไม่เหมือนกับเจดีย์ กราบไหว้บูชาพระภิกษุสามเณรกับกราบไหว้บูชาเจดีย์ ย่อมให้ความรู้สึกแก่คนกราบไหว้บูชาต่างกัน

กราบไหว้บูชาพระภิกษุสามเณร ให้ความรู้สึกเหมือนกันมีเพื่อนที่เป็นปูชนียบุคคลไว้คุ้มครอบป้องกัน ช่วยแนะนำสั่งสอนไม่ให้ทำความชั่ว แนะนำให้ทำความดี กราบไหว้บูชาเจดีย์ ให้ความรู้สึกเหมือนกับว่าได้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครอบป้องกันอันตราย มีสิริมงคลอยู่ในตัว

ประเพณีของคนไทยโบราณ เวลาออกป่าล่าสัตว์หรือลงห้วยหนองคลองบึงเพื่อหาปูปลา ไม่ประสงค์ที่จะพบเห็นพระภิกษุสามเณร เพราะเชื่อกันว่า “เวลาไปล่าสัตว์ ถ้าพบพระภิกษุสามเณร จะไม่ได้สัตว์” จะบอกว่าพระภิกษุสามเณรเป็นผู้ขัดขวางการล่าสัตว์ก็คงไม่ผิดนัก แต่ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านที่กำลังออกไปล่าสัตว์ก็ประสงค์โชคลาภ การที่จะได้โชคลาภก็ต้องกราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สรุปว่า กราบไหว้บูชาเจดีย์นั้นแหละดีที่สุด

การสร้างเจดีย์ ย่อมให้ความรู้สึกพิเศษแก่คนไทย เจดีย์เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงความยิ่งใหญ่ ผู้ประสงฆ์บุญก็ได้รับความรู้สึกที่เป็นบุญพิเศษ ความจริง เจดีย์เป็นวัตถุธรรมดาชนิดหนึ่ง เป็นหิน ปูน ทอวย อิฐ แต่เมื่อก่อให้เป็นรูปร่างเสร็จแล้ว กลับให้ความรู้สึกที่ไม่ธรรมดา เหมือนกับพระพุทธรูป

พระพุทธรูปศาสนา ให้ความสำคัญแก่จิตใจ นั่นคือให้ความสำคัญแก่ความรู้สึก เมื่อจิตใจรวมอยู่ที่ใด ความศักดิ์สิทธิ์ก็รวมที่นั่น ข้อสำคัญที่สุดคือการรวมจิตใจ นั่นคือรวมพลังศรัทธา จุดเด่นของเจดีย์คือเป็นที่รวมพลังศรัทธา รวมพลังจิตใจ รวมพลังศักดิ์สิทธิ์ เจดีย์ถือเป็นสิ่งดึงดูดใจที่ดีที่สุดของสังคมไทย ยังจะต้องมีการสร้างต่อเนื่องไม่ขาดสาย วัดที่มีคนหลังไปไปรวมกันกราบไหว้บูชาไม่ขาดสายนั้น ล้วนมีเจดีย์เป็นศูนย์รวมจิตใจทั้งสิ้น คนไปวัด ไม่เห็นอะไร ไม่ได้ดูอะไร ไม่ได้กราบไหว้อะไรอื่น ขอเพียงได้เห็นเจดีย์ ได้ดูเจดีย์ ได้กราบไหว้เจดีย์ก็พอใจแล้ว ในเมืองไทย พุทธศาสนิกชนได้เห็นเจดีย์ก็มีความชื่นใจ พยุงศรัทธาไว้ได้ ข้อสังเกตสำคัญอย่างยิ่ง คือ เจดีย์เป็นจุดเชื่อมหรือจุดลดช่องว่างระหว่างสังคมพระกับสังคมฆราวาสให้ห่างกันน้อยลง อย่างที่ได้กล่าวไว้แล้ว ฆราวาสที่ประกอบอาชีพที่ไม่ผิดกฎหมาย แต่อชีพนั้นเกี่ยวข้องกับการทำลายชีวิตสัตว์ เช่น เป็นชาวประมง เลี้ยงไหม ทำฟาร์มหมูฟาร์มไก่ ฆราวาสเหล่านั้นไม่ประสงค์จะติดต่อสัมพันธ์กับพระภิกษุสามเณรมากนัก แต่พวกเขาก็เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ก็ได้อาศัยเจดีย์เป็นที่บูชาสักการะ ทำให้รู้สึกว่าตัวเองยังเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีอยู่ โดยสรุปแล้ว เจดีย์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่กับสังคมไทย เป็นศูนย์รวมแห่งคุณความดีหลายอย่าง เช่น

๑. บรรพบุรุษ

คนโบราณนิยมที่จะสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุอัฐิธาตุของบรรพบุรุษ ในเจดีย์จึงมีบรรพบุรุษสถิตอยู่ แม้จะเป็นเพียงชิ้นส่วนกระดูก แต่ให้ความอบอุ่นแก่ลูกหลานได้

๒. กตัญญูกตเวทิตาธรรม

คนไทยสำนึกในคุณความดีของบรรพบุรุษ จึงสร้างเจดีย์เป็นที่บรรจุอัฐิธาตุ แม้ท่านเหล่านั้นจะเสียชีวิตไปแล้ว ลูกหลานก็ยังอยากที่จะยกย่องเชิดชู ประกาศคุณความดีของตนให้โลกรู้ เป็นการแสดงกตัญญูกตเวทิตาธรรม

๓. ศรัทธา

เจดีย์ที่สำคัญในประเทศไทยล้วนมีพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 บรรจุกอยู่ หรือมีพระบรมธาตุ พระธาตุบรรจุอยู่ เช่น เจดีย์ภูเขาทอง วัดสระเกศ พระธาตุดอยสุเทพ
 จังหวัดเชียงใหม่ พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม พระบรมธาตุ
 เจดีย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช พระธาตุ(เจดีย์)เหล่านี้ เป็นศูนย์รวมศรัทธาของมหาชน
 ทุกสารทิศ หลังไหลมารวมกันบูชาสักการะไม่ขาดสาย

เจดีย์ถือเป็นแดนศักดิ์สิทธิ์ มีคนกล่าวว่า “ประเพณีการสร้างเจดีย์นี้ ถือเป็นความ
 ซาญฉลาดของบรรพบุรุษไทยที่จะสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีไทยสู่ลูกหลานชั่วกัลป์ เป็นมรดกตก
 ทอดสืบเนื่องไปเป็นพัน ๆ ปี เจดีย์แสดงถึงความเป็นไทย เป็นปูชนียสถานเป็นมิ่งขวัญคู่บ้านคู่เมือง
 เป็นที่กราบไหว้บูชาของพุทธมามกะ บ่งบอกถึงความรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนาและจิตใจของคน
 ไทย”

การบูชาเจดีย์มีอันานิสงส์สูงสุด ดังข้อความในคัมภีร์กฎปวงศ์ตอนหนึ่งว่า “เป็นอันว่า
 พระเจ้าอโศกธรรมราชา ได้โปรดให้สร้างพระเจดีย์ขึ้น ๘ หมื่น ๔ พันในพื้นชมพูทวีปด้วยอาการ
 อย่างนี้ พระสถูปทั้งปวงนั้น เป็นประดุจดวงประทีปดวงเดียวของชาวโลก เป็นปูชนียสถานที่จะนำ
 สรรพสัตว์ไปสู่สวรรค์นิพพาน ควรที่สาธุชนจะละการงานอื่น ๆ มากกราบไหว้บูชาทุกเมื่อไป”